

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

MUZEJSKI VJESNIK

9

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Odgovorni urednik: Franjo Horvatić

Urednik, lektura, korektura: Zorko Marković

Redaktura, tehnički urednik: Marijan Špoljar

Naslovna stranica: Mladen Jakupec

Muzejski vjesnik izlazi jednom godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.
Za sadržaj priloga odgovaraju autori.

Nakladnik

Centar za kulturu, OOUR Muzej grada Koprivnice

ZA NAKLADNIKA

Franjo Horvatić

TISAK

SOUR »PODRAVKA«, OOUR Koprivnička tiskara, 1986.

BROJ 9 – VELJAČA 1986.

GOD. IX

Bjelovaru izrađuje svilena pređa i tkaju svilene tkanine na četrdeset, a svilene vrpce na dvadesetšest tkalačkih stanova.⁹ Godine 1867. njeni su vlasnici Bičević i Vojnović,¹⁰ no kako tih godina naše svilarstvo zbog ukinuća kmetstva, gubitka Lombardije kao najvećeg centra prerade sirove svile, bolesti dudova svilca, te zbog vrlo jake francuske, talijanske i japanske konkurencije na svjetskom tržištu zapada u veliku krizu,¹¹ djelovanje bjelovarske svilane tih je godina definitivno obustavljeno. Zgrada zatim mijenja svoju namjenu: pretvorena je u husarsku kasarnu¹² a nakon nekog vremena postaje svratište (popularno nazvano »Amerika«). Porušena je zbog dotrajalosti 1954. godine, nakon stotinušezdesetdevet godina postojanja.¹³

Nabrajajući filande na bjelovarskom području (Đurđevac, Virje, Čazma i Garešnica) Bičević u gradu registrira dvije. Danas ni ta druga više ne postoji, ali prema nekim podacima nalazila se na mjestu kuće br. 4 u današnjoj Gašićevoj ulici, na sjeveroistočnom dijelu grada.

BILJEŠKE

1. Rudolf BICANIĆ, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750–1860*, Hrvatska ekonomika na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam, I knjiga, JAZU Zagreb 1951, str. 146.
2. O svilarstvu vojne krajine podatke donosi Franz VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, BD I–IV, Wien 1875. Za građansku Hrvatsku i Slavoniju, pored gore navedene Bičevićeve knjige vidjeti djela Miroslave DESPOT *Pokušaji manufakture u Građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*, Grada za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 12, JAZU Zagreb 1962; te *Ekonomsko-historijski razvoj Slavonije unutar njenog manufakturnog i industrijsko-proizvodnog procesa u XVIII i XIX stoljeću*, Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek, 1970, str. 245–282.
3. Zahvaljujem Ladislavu Ivanceku, savjetniku za izdavačku djelatnost IRO »Školska knjiga« Zagreb, koji mi je na moju molbu stavio na raspolaganje ovaj dragocjeni dokument, jedan od mnogih iz najranijeg razdoblja povijesti ovoga grada, koje sadrži njegova bogata fototeka. Original se nalazi u Ratnom arhivu u Beču.
4. Ovaj, kao i druge crteže starog Bjelovara, izradio je gradski geometar Antun Margetinac oko 1920. godine.
5. Slavonska cesta, zatim Rusanova ulica, a danas Ulica braće Bačić. Mlinovac je istočno predgrađe Bjelovara, a Zdralovi prigradsko naselje.

6. Franz VANIČEK, nav. dj., Bd. II, str. 626–628; Bd. IV, str. 288, 291–292.
7. Carl HIETZINGER, *Statistik der Militärgrenze des Österreichischen Kaiserthums*, Bd II, Wien 1820, str. 252.
8. FEYNES, *Statistik des Königreichs Ungarn*, Bd I, Pest 1843, str. 242 i d.
9. Rudolf BICANIĆ, nav. dj., str. 154.
10. Mirko VALENTIC, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881*, Zagreb 1981, str. 64.
11. Miroslava DESPOT, *Ekonomsko historijski razvoj. . . .*, str. 253. – Rudolf BICANIĆ, nav. dj., str. 154 – 155.
12. Ernest KRAMBERGER, Kr. i slob. grad Belovar, *Illustirani hrvatski pučki kalendar za rimokatolike, grčkoiztočne i izraelitčane*, za prostu godinu 1888, U Belovaru 1887, tiskom i troškom J. Fleišmanna, str. 54.
13. Neki lokalni članci koji spominju svilanu govore o 1782. godini. Ovdje, međutim, kao vjerodostojnu godinu dovršenja njezine gradnje uzimamo – po Vaničeku – 1785. Godinu 1782. uzima i Juraj SUŠNJAK, *Povijest grada Bjelovara*, u: Prilozi za historiju o nastanku i razvitku Bjelovara, Histojski arhiv Bjelovar, 1961. (strojopis). U tekstu njegove podatke nismo uzeli u obzir, pošto ne donosi izvore iz kojih je te podatke crpio. Osim toga, tu se nalazi i nekoliko navoda s kojima se ne možemo složiti. Ipak, ilustracije radi, prenosimo – s rezervom – dio Sušnjakovog teksta koji se odnosi na svilanu:

«(. . .) Pored vojnih zgrada izgradila je vojnička vlast u Bjelovaru 1782. g. tvornicu svile sa 30 tkalačkih stanova. Bjelovarska svilana proizvodila je razne vrste svilene robe, te je kao takva poznata i izvan Hrvatske. 1786. bila je znatno proširena te se njen nadzornik Smrček vrlo trudio oko kvalitetne produkcije. Satnik Turković navodi da je to provedeno radi toga da uzmogne svilana namiriti velike narudžbe iz inostranstva. Major Mesić u izvještaju od 9. svibnja 1789. navodi da je bjelovarska tvornica proizvodila razne vrste atlasa krise, parehan, a skladište je reprezentiralo vrijednost od 4.041 forintu i 45 krajcara. Tvornica je morala obustaviti rad poradi dugova koji se nisu mogli utjerati. Aktiva je iznosila 81.085 forinti, a pasiva 77.254 forinte. Od tog vremena nema više tvornice već su bile podignute dvije obične svilane, jedna se smjestila u trokatičnu u Slavonjskoj ulici (Sic!!! – M. M.), a druga iza Čitaonice. I ove svilane su tamo negdje pred 1790. god. obustavile svoj rad. U svrhu uzgajanja svilenih buba bilo je posađeno izvan grada mnogo dudova koji se vide još i danas u svojim ostacima u blizini grada. (. . .)» (str. 61)

»Stanovništvo raste od godine do godine i 1820. Bjelovar broji već 1229 stanovnika. Tvornica je napredovala pod vojnom upravom, proizvode prodavala je u Beč i Peštu. Manje podružnice je imala u Varaždinu, Karlovcu i Pančevu. U tvornici su bile zaposlene žene i djevojke iz **graničarskih** zadruga. Velike zasluge u pogledu **radova na svili** stekla je učiteljica Djevojačke škole Julija **Althen** koja je 16 žena učitelja izobrazila u tkanju i vezenju svilom. Uza sve to bjelovarskoj tvornici nije bilo opstanka od 1786. do 1793. Novčane prilike uništile su i ovu najstariju bjelovarsku tvornicu. (. . .)» (str. 62)

Miroslav Klemm, Gradski muzej Varaždin

IZVORNI RUKOPIS PREPORODNE PJESME »POZIV U KOLO ILIRSKO« PAVLA STOŌSA U GRADSKOM MUZEJU VARAŽDIN

Među mnogobrojnim povijesnim spisima iz vremena Ilirizma prikazanim na izuzetno vrijednog izložbi¹ »Hrvatski narodni preporod 1790 – 1848« u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt pažnju privlači izvorni rukopis poznate rodoljubne pjesme »Poziv u kolo ilirsko« koju je 1840. godine spjevao jedan od prvaka ilirskog pokreta, svećenik Pavao Stoŏs. Taj rukopis, o kojem se doskora gotovo i nije znalo, vlasništvo je Gradskog muzeja Varaždin, eksponat Kulturnopovijesnog odjela, inventiran pod brojem 3883.

Na jednostruko savijenom listu prostog papira veličine 250 × 330 mm, na tri stranice, napisana je perom i crnom tintom pjesma od dvadesetdvije strofe s po četiri stiha koji se naizmjenično rimuju. Pisana je na štokavskom narječju, krasopisom, vrlo sitnim slovima. Nad prvom strofom je naslov pjesme pisan velikim slovima u polukružnom nizu. Ispod njega su ilirski simboli, šestokračna zvijezda i polumjesec, složeni od ispisanih imena južnoslavenskih naroda koje rodoljub Pavao Stoŏs poziva u zajedničko ilirsko kolo.

To su imena: Horvati, Slavonci, Dalmatinci, Dubrovčani, Korušci, Istranci, Kranjci, Štajerci, Međimurci, Podunavci, Bačvani, Banačani, Srbliji, Bošnjaci, Crnogorci, Hercegovci i Bugari. Unutar šestokračne zvijezde je krug i usklik: »Bog pomози k našoj slozi!«. Ispod zadnje strofe je pjesnikov potpis i datum: Pavao Stoós, 25. siječnja 1840.

Uspoređivanjem izvornih rukopisa Pavla Stoósa² koji se nalaze u vlasništvu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Jugoslavenske akademije za znanost i umjetnost i Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu s rukopisom iz vlasništva Gradskog muzeja Varaždin, očito je da su svi od istog autora. Manja odstupanja u obliku i veličini slova mogu se opravdati vremenskom razlikom nastajanja pojedinih tekstova.

Pavao Stoós (1806 – 1862) bio je jedan od prvaka narodnog preporoda i blizak Gajev prijatelj i suradnik. Uzoran svećenik i rodoljub pisao je pjesme pune zanosu kojima slavi slobodu, slogu i bratstvo južnoslavenskih naroda, te uzdiže narodne ideale za napredak svoje domovine. Jedan je od prvih ilirskih pjesnika koji je počeo pisati štokavskim narječjem. Autor je brojnih rodoljubnih pjesama koje su postale općim vlasništvom hrvatskog naroda.

Pjesma »Poziv u kolo ilirsko«, u kojoj je opjevao potpuni program ilirskog preporoda i izrazio gotovo sve što je ilirstvo imalo reći i sebi i svima koje je pozivalo k sebi,³ jedno je od najznačajnijih Stoósovih djela. Ilirstvo, simbol zajedničkog djelovanja južnoslavenskih naroda, istaknuo je već u prvoj strofi pjesme:

*U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni pući,
Sto su stari gvoždjem bili,
Nek su duhom sad unuci,*

Motto čitave pjesme glasi:

*Samo sloge duh jedini
Bude naša opća dika,
Angjeo mira među sini
Jedne ajke i jezika.*

Ljudevit Gaj objavio je ovu rodoljubnu Stoósovu pjesmu u četvrtom siječanjskom broju Danice ilirske, dana 25. siječnja 1840. godine. Tiskana je na dvije stranice u dva stupca. Kao i u izvorniku, nad prvom strofom je naslov pod kojim su šestokračna zvijezda i polumjesec sastavljeni od imena južnoslavenskih naroda. Pod zadnjom strofom je tekst: U Zagrebu na dan obratjenja sv. Pavla 1840. Pavao Stoós.

Začuđuje da se datacija pjesme u izvornom Stoósovom rukopisu poklapa s datumom njenog objavljivanja u Danici ilirskoj. Teško je povjerovati da je pjesma nastala i objavljena u istom danu. Pretpostavljamo da je rukopis prema kojem se slagao tiskarski slog izgubljen nakon objavljivanja, a da je Pavao Stoós, koji je brižno čuvao spise i korespondenciju, htijući za sebe imati rukopis svoje pjesme, napravio prijepis, brižnim krasopisom, a datirao je danom njenog objavljivanja u ilirskim novinama.

Nepoznato je kada je i kako ovaj vrijedan rukopis dospio u Gradski muzej Varaždin. Možda je nekada bio vlasništvom nekog od istaknutih iliraca koji su u vrijeme narodnog preporoda živjeli i djelovali u Varaž-

dinu, uz Zagreb, Krapinu i Karlovac najznačajnijem središtu narodnog gibanja. Moguće je da je i ovaj rukopis nastao kao Stoósov poklon nekom od varaždinskih preporoditelja.

Unatoč nesklada u dataciji rukopisa i njegove objave u Danici ilirskoj, ne treba sumnjati u njegovu autentičnost. Pažljivo je napisan, lijepim slovima u uredno složenim strofama, sa svim oblikovnim osobitostima koji karakteriziraju ostale Stoósove tekstove. Iako je pjesma »Poziv u kolo ilirsko« bila cijenjena kod suvremenika, ne vjerujemo da ju je itko imao razloga prepisivati kopirajući doslovce Stoósov rukopis. Stoga je smatramo njegovim vlastitim djelom. Kao takva ona je vrijedan izložak zbirke pisanih dokumenata koju čuva Gradski muzej Varaždin.

BILJEŠKE

1. Na izložbi »Hrvatski narodni preporod 1790 – 1848« izloženo je preko stotinu različitih predmeta iz vlasništva Gradskog muzeja Varaždin. Od izloženih pisanih dokumenata najvažniji je hrvatskim jezikom pisani koncept govora koje je 1843. godine u Saboru izgovorio Ivan Kukuljević Sakcinski na narodnom jeziku.
2. Uspoređivanje izvršio autor teksta u proljeće 1985. godine.
3. Stjepan Ortner, Život i rad Pavla Stoósa, zagreb 1907.

